

Rilindja, az albán nemzettéválás kezdetei*

Csaplár-Degovics Krisztián: *Az albán nemzettéválás kezdetei (1878–1913). A Rilindja és az államalapítás korszaka. Budapest, ELTE BTK Történettudományok Doktori Iskola, 2010. 447 oldal*

„Ő, én mindent tudok az albánokról – kiáltott fel egy hölgy. – Ők azok a vicces, piros szemű és fehér hajú emberek!” – idézi motóként Csaplár-Degovics Krisztián. (61. old.) Úgy vélem, a fenti idézettel a szerző kiválóan érzékelteti, mennyire hiányos ismerettel rendelkezünk e nem is olyan távoli balkáni ország múltjáról, földrajzi és társadalmi viszonyairól. Az átlagolvasó legtöbbször csak a vérbosszú, a piramisjátékok vagy legutóbb Koszovó függetlenné válása kapcsán találkozik Albániával, az ország történelméről, az albán nemzetté válás gyökereiről, folyamatáról és a felmerülő nehézségekről csak hallomásból értesül, pedig a *Rilindja*, az albán nemzeti újjászületés vizsgálata a mai napig kiemelt kutatási területe mind a nemzetközi, mind az albán történetírásnak. Csaplár-Degovics Krisztián monográfiája emiatt is mindenképp hiánypótló munkának számít a hazai történetírásban.

A szerző az Eötvös Loránd Tudományegyetem Kelet-Európa Története Tanszék fiatal történész munkatársa, aki a balkáni nemzeti mozgalmak 19–20. századi történetét kutatja, különös tekintettel Albánia történetére és az Osztrák–Magyar Monarchia Balkán-politikájára. A témában már eddig is számos tanulmányt jelentetett meg, amelyekben az albán nemzetállam megteremtésének körülményeit, legfontosabb elmélet-

íróinak munkásságát, valamint Ausztria–Magyarország albán politikáját vizsgálja.¹ Csaplár-Degovics Krisztián kutatói munkássága, Albánia iránti érdeklődése azért is fontos, mert maga az albanológia, a témával foglalkozó tudományág létrejötté is sokat köszönhet a magyar tudósoknak.² Jelen monográfiájából albán szemszögből ismerhetjük meg a nemzetté válás gyökereit és az államalapítás nehézségeit a berlini konferenciától (1878) Albánia függetlenségének kikiáltásán át (1912) az első Balkán-háborút lezáró londoni konferenciáig (1913). Bár az előszóban Csaplár-Degovics Krisztián több helyütt is szabadkozik a rendelkezésére álló források szűkössége miatt, a monográfia megírását alapos levéltári kutatás előzte meg. A szerző hét magyarországi és külföldi levéltár és közgyűjtemény vonatkozó iratait tekintette át, közte a bécsi *Österreichisches Haus-, Hof- und Staatsarchiv*, *Kriegsarchiv* anyagait, de betekintést nyert a tiranai *Albán Tudományos Akadémia Történeti Intézetének* levéltári fondjaiba is.

A monográfia négy nagyobb tematikus egységre tagozódik. A *tér* és *Az albán tár-*

¹ Csaplár-Degovics Krisztián: *Az albán nemzetállam megteremtésének első kísérlete*. Világtörténet, 14. évf. (1992) 1–2. sz. 3–34.; uő.: *Pashko Vasa, a Rilindja első politikai teoretikusa*. Limes, 17. évf. (2005) 4. sz. 41–50.; uő.: *Nopcsa Ferenc báró és a Monarchia albániai politikája 1910–1911-ben*. Fons, 8. évf. (2011) 3. sz. 311–359.

² Szerepükkel Csaplár-Degovics Krisztián több magyar és idegen nyelvű írásában is foglalkozik: *Nopcsa Ferenc és az Adria*. Műhely, 25. évf. (2002) 4. sz. 45–49.; *Thallóczy Lajos és az albanológia: vázlatok egy nemzetépítési kísérletről*. Levéltári Közlemények, 81. évf. (2010) 1–2. sz. 167–168., illetve *Ludwig von Thallóczy und die Albanologie: Skizzen eines Experiments zur Nationsbildung*. In: Juzbašić, Dževad – Ress, Imre (Hrsg.): *Lajos Thallóczy, der Historiker und Politiker*. Sarajevo–Budapest, 2010. 141–163.

* A recenzió megírása a TÁMOP-4.2.1/B-09/1/KONV-2010-0005 azonosító számú, „Kutatógymegyei Kiválósági Központ létrehozása a Szegedi Tudományegyetemen” című projekt keretében, az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

sadalom címet viselő első két fejezet a szerző interdiszciplináris megközelítésének köszönhetően Albánia földrajzi és közlekedési viszonyaival, az albán nép nyelvi, vallási viszonyaival és társadalmi rétegződésével ismerteti meg az olvasót, már-már az etnográfus és a kultúranropológus alaposságával. Csaplár-Degovics Krisztián ezzel is követi azt a nemzetközi Balkán-kutatásokban a földrajztudós Jovan Cvijić munkássága óta³ általános megközelítést, hogy minden a Balkánnal foglalkozó munka a vizsgálódás keretként megköveteli a téma tágabb, földrajzi-társadalomtudományi keretek közé illesztését.⁴ Mindez korántsem öncélúan történik. Az érdeklődő olvasó és a témában nem jártas kutató így ismerheti meg azt a földrajzi, gazdasági, társadalmi és kulturális háttér, amelyben végbement az albán nemzetnévadás folyamata. A két fejezet a szerző számára arra is lehetőséget nyújt, hogy definiálja azokat a speciálisan albán fogalmakat (mint például a ház, testvériség, hegyvidéki és föderációs törzsi szervezet), amelyek pontos ismerete elengedhetetlen az albán nemzet létrejöttének megértéséhez. Csaplár-Degovics Krisztián két külön alfejezetben vizsgálja a törzsi szokásjog (*kanun*) összetartó erejét és azt, hogy miként válhatott az iszlám *bektasi* dervisrend az albán nemzeti újjászületés élharcosává. A recenzens számára is az újdonság erejével hatott, hogy az albánok önelnevezése (*shqiptar*) az oszmán hódítás időszakában született meg (az eredeti *arbërësh* alak az italo-albánok körében élt tovább), vagy az, hogy az első, autokefál albán püspökséget 1908-ban az Egyesült Államokban, Bostonban szervezték meg.

A háttér részletes bemutatását követően a monográfia harmadik és negyedik fejezetében – *A nemzeti (újjá)születés (1878–1912)* és *Az új állam létrejötte* – a szerző a nemzeti újjászületés kezdeteit és a függetlenség kikiáltásának hátterét, a megoldásra váró problémákat vizsgálja, főként saját levéltári kutatásaira és a külföldi szakirodalom eredményeire támaszkodva. Mindkét nagy szerkezeti egység a nemzetközi helyzet felvázolásával – *Albánia a nagy hatalmi konferenciapolitikában (1878–1912)*, illetve *Az első Balkán-háború* – kezdődik, mintegy külső keretként szolgálva a szerző vizsgálódásaihoz. Csaplár-Degovics Krisztián helyesen állapítja meg, hogy a Balkánon a 19. század második felében érdekelt három nagyhatalom, Oroszország, Ausztria–Magyarország és Olaszország közül Albánia esetében az utóbbi két, úgynevezett adriai hatalom játszott fontos szerepet. A századfordulóra egyfajta sajátos vetélkedés, kultúrpolitikai és gazdasági versenyfutás indult meg a két ország között. A korabeli statisztikai adatok elemzése alapján a szerző úgy látja, hogy ez utóbbiból egyértelműen az olaszok kerültek ki győztesen, miközben a Monarchia gyakorlatilag védekező pozícióba kényszerült. A gazdasági versenyfutás mellé a századfordulóra zárkózott fel a kultuszprotektorátusi jogokért folytatott küzdelem. Osztrák–magyar részről ennek részét képezte a tudományok állami támogatása is, részben gyakorlati okokból (gazdasági és a társadalmi viszonyok felmérése), de, hangsúlyozza a budapesti történész, az osztrák konzulok (Konstantin Jireček, Milan Šufflay és Thallóczy Lajos) saját érdeklődésükből is folytattak tudományos tevékenységet.

Habár a nagyhatalmak 1878-ban sem San Stefanóban, sem a berlini konferencián nem foglalkoztak az albánokkal, az orosz-oszmán háború következtében megváltozó balkáni hatalmi-politikai viszonyokkal az albánok is szembesültek. A változásra adott reakcióval, vagyis a *Rilindja*, az albán nemzeti mozgalom megszületésével és formálód-

³ Cvijić, Jovan: *Balkansko Poluostrvo i južno-slovenske zemlje: osnove antropogeografije*. Beograd, 1922. Magyarul: *A Balkán-félsziget és a délszláv országok. Az emberföldrajz alapjai*. Szabadka–Újvidék, 2009.

⁴ Legutóbb: Mrazower, Mark: *The Balkans*. London, 2000.; Hall, Richard C.: *The Modern Balkans. A History*. London, 2011.

dásával a harmadik fejezet terjedelmében is legrészletesebb alfejezete foglalkozik. (142–221. old.) Csaplár-Degovics Krisztián ezzel kapcsolatban több új megállapítást is megfogalmaz. A Prizreni Liga létrejöttét két szempontból tartja fontosnak: megszületik maga a *Rilindja*, és az albán kérdés a nagyhatalmi politika asztalára kerül. Fontosnak tartja azonban megjegyezni, hogy a liga mindezek ellenére „nem volt más, mint egy szűk réteg [...] által felszínesen szervezett és vezetett mozgalom, amely aktuális helyi érdekekre támaszkodva érhetett el sikereket” (147. old.), miként a későbbi felkeléseket is elsősorban a helyi problémákra (adóemelés, újoncozás) adott reakciónak tekinti. Az ifjútörök mozgalomnak az albán nemzetté válásra gyakorolt hatását pedig leginkább abban látja, hogy a modernizációt hirdető és egyre radikalizálódó mozgalom elősegítette az albánok közti szolidaritás érzésének megjelenését.

A fentiek alapján úgy véli, hogy az albán nemzetfejlődés meglehetősen összetett és sajátos utat járt be, amelyet legalább három irányból: belülről, kelet felől és a nyugati történetírás módszertana felől érdemes vizsgálni, amire a szerző külön részfejezetben kísérletet is tesz. Csaplár-Degovics Krisztián az albán és a nyugati szakirodalom eredményei alapján egyébként úgy látja, hogy ha nem is feltétlenül közvetlen módon, de az Osztrák–Magyar Monarchia és (kisebb részben) Olaszország szintén fontos szerepet játszott a *Rilindja* formálódásában. Habár imperialista törekvéseik miatt fenyegetést is jelentettek, a szomszédos népek (szerbek, görögök, montenegróiak) expanzív törekvéseivel szemben konkrét, hatékony védelmet nyújtottak, és tevékenyen részt vállaltak az albán nemzettudat kialakulásában. Nyugati mércével mérve modern albán nemzetről azonban ennek ellenére sem beszélhetünk 1912 kora őszén, szögezi le a fejezet végén.

Mivel a fegyveres ellenállás 1881-ben elbukott, az albán nemzeti mozgalom súlypontja a kulturális kérdésekre tevődött át.

Ezzel összefüggésben a szerző három albán elméletíró (Pashko Vasa, Sami Frashëri és Preng Doçi) munkásságát vizsgálja. Preng Doçi *Emlékirat az autonóm Albánia eléréséhez szükséges eszközökről* című munkáját mind a mai napig nem publikálták, így annak elemzése a nemzetközi történettudományban is érdeklődésre tarthat számot. Az albán származású teoretikusok mellett Csaplár-Degovics Krisztián külön alfejezetben vizsgálja a magyar Thallóczy Lajosnak az albán nemzetépítésben játszott szerepét. (173–197. old.) Munkásságát egyedülállónak tekinti, hiszen olyan emberről van szó, aki az albánokhoz sem nyelvileg, sem származását tekintve nem kötődött, és nem is kívánt kötődni, de az *Albánia története egy gegtől, aki szereti a hazáját* című munkájával mégis ő végezte el az albán történelmi tudat tudományos megalapozását. Hatását a fiatal történész szerint mi sem mutathatja jobban, mint az, hogy a könyv nyelvvezete, kifejezései beépültek az albán nyelvbe, szemléletmódja máig meghatározza az albán történetírást, korszakolását az albán történészek mind a mai napig követik. Thallóczy nevéhez fűződik Szkander bég, az albán nemzeti hős „megteremtése” is, amely, állapítja meg a szerző, „talán a legfontosabb legitimációs forrása lett nemcsak az albán történelemnek, hanem magának az albán kultúrának is”. (185. old.) Mindenképp indokolt és örvendetes tehát, hogy Csaplár-Degovics Krisztián részletesen, már-már filológiai aprólékossággal elemzi Thallóczy munkáját. Talán még élvezetesebbé tette volna az olvasást, ha a legfontosabb gondolatok alátámasztásához szolgáló lábjegyzetekben szereplő idézetekből néhányat a főszövegbe is beemelt volna.

A nemzetté válás következő állomásával, a független Albánia kikiáltásával (1912. november 28.) a szerző részletesen a negyedik fejezetben foglalkozik. Úgy látja, hogy erre a lépésre a nemzeti katasztrófa küszöbén, az első Balkán-háború és a koszovói albán felkelés zűrzavaros időszakában került sor, amikor komoly veszélyként merült fel, hogy

a balkáni szövetséges hatalmak közül Szerbia, Montenegró és Görögország teljesen felosztja maga között az albánok lakta területet. Ekkor vált igazán fontossá az egyes személyiségek ereje – közülük a szerző Syrja Bej Vlora és fia, Eqrem Bej Vlora (a függetlenség és a semlegesség deklarálásához leghamarabb ők jutottak el), valamint politikai ellenfelük (és egyébként rokonuk), Ismail Qemali Bej Vlora politikai munkásságát, a függetlenség kikiáltásában játszott szerepüket vizsgálja. A függetlenség kikiáltását Csaplár-Degovics Krisztián az események természetes következményének tekinti, amelyre a háború közvetlen élményének hatására került sor. Az albán történetírás álláspontjával szemben azonban úgy látja, hogy a proklamáció nem az albán nép természetes törekvésének eredménye, hanem Ismail Qemali személyes érdeme volt. (A szerző Koszovó 2008-as függetlenségének deklarálását tekinti egyébként a modern kori albán történelem hasonló jelentőségű eseményének.) A monográfia mellékleteként Csaplár-Degovics Krisztián a magyar és a nemzetközi történetírásban elsőként kísérli meg, hogy az ellentmondásos, töredék-információkkal szolgáló források összevetésével táblázatos formában rekonstruálja a konferencián megjelentek névsorát.

A függetlenség proklamálásának legfontosabb külpolitikai hozadékaként a szerző az albán kérdés internacionalizálását tekinti. Ezzel kapcsolatos megállapításait külön részfejezetben (*Az első Balkán-háború és a nagyhatalmak*) ismerteti. Az 1912. december 17-én összeülő londoni nagyhatalmi konferencia Albániával kapcsolatos tevékenysége közül részletesebben a határvonal meghúzását kísérő vitákat, nagyhatalmi érdekeket vizsgálja. Külön részfejezetben (*Az albán érdekképviselet*) saját levéltári kutatásai alapján elemzi az egyes albán érdekképviseletek tevékenységét is. A hangsúlyt az egyébként konkrét program és elvi egyetértés nélkül működő, értelmetlen és kilátástalan vitákat folytató trieszti albán (emigráns) kongresszus, valamint a három

főből álló, a valonai provizórikus kormánytól elvágva, nehéz anyagi körülmények között működő londoni albán delegáció tevékenységére helyezi. Ez utóbbi jelentőségét abban látja, hogy demonstrálta az albánok önképviseleti jogát és képességét. Londonba utazott Ismail Qemali, az ideiglenes kormány feje (egyben államfő és külügyminiszter) is. Mivel sem ő, sem a londoni albán delegáció nem rendelkezett beleszólási joggal a nagyhatalmi döntésekbe, Csaplár-Degovics Krisztián a konferenciát Qemali számára (és talán az albán politikai elit számára is) a „nagy elvárások és nagy csalódások” konferenciájaként értékeli. (362. old.) Összességében, a 20. századi albán történelemre gyakorolt hatását tekintve mégis úgy látja, hogy a londoni konferenciát reális kompromisszumnak tekinthetjük, hiszen 1913. július 29-én legalábbis *de jure* megszületett a független Albánia.

Az albán nemzetté válás folyamatát a független állam megteremtéséig vizsgáló, szerkezetileg négy nagyobb tematikus egységre, fejezetre épülő, bőséges jegyzetapparátussal ellátott munkát hat melléklet egészíti ki. Közülük a függetlenséget kikiáltók már említett névsora mellett a közép-albániai és koszovói (menekült) értelmiségiek 1912. november 12-én Durazzóban Ferenc Józsefhez albánul írt levelét és a nagyhatalmak 1913. július 29-i francia nyelvű határozatát emelném ki, amelyek tudásom szerint először jelentek meg nyomtatásban Magyarországon. Talán ezért is célszerű lett volna, ha az eredeti nyelv mellett magyar fordítást is mellékel volna a szerző. A mellékletet a monográfiában szereplő települések konkordancia táblázata (amely jelentősen megkönnyíti a különböző nyelvű forrásokban szereplő települések beazonosítását), német nyelvű összefoglaló, a felhasznált levéltári források és impozáns, 463 tételből álló bibliográfia követi. Könnyebben áttekinthetőnek vélném ugyanakkor, ha a szerző külön felsorolásban tüntette volna fel a felhasznált forrásgyűjteményeket, a tanulmányokat és a monográfiákat. A könyvet

személy- és helynévmutató zárja, ami szintén a visszakeresést teszi könnyebbé.

Dicséretes, ahogyan Csaplár-Degovics Krisztián számos fényképpel vizuálisan is szemlélteti a monográfiában megfogalmazottakat. Így nem csak olvassuk, hanem szemünk előtt is látjuk az albánok korabeli életkörülményeit, a törzsi harcosokat vagy éppen azt a valonai házat, amelynek erkélyéről kikiáltották a függetlenséget. A diagramok, statisztikai táblázatok nem csak számszerűen jelenítik meg a törzsi, társadalmi és vallási viszonyokat, de arra is lehetőséget nyújtanak, hogy az egymásnak ellentmondó korabeli statisztikai adatokat és a szakirodalomban használt eltérő számsorokat is összevessük egymással, ahogyan azt a szerző például a népesedési adatok elemzése kapcsán meg is teszi. Az egyes földrajzi helyek beazonosítását és a politikai viszonyok jobb megértését a könyvben szereplő térképek nagymértékben segítik. Közülük kettő, a 19–20. század fordulójának albán

etnikai többségű területeiről és a függetlenség kikiáltásának napján (1912. november 28.) fennálló katonai erőviszonyokról készült térkép, melyhez a szöveget olvasva a recenziens is többször visszalapozott, Csaplár-Degovics Krisztián saját, levéltári források és korabeli útleírások alapján készített munkája.

Habár az albán függetlenség 1913 nyarára jogilag létrejött, *de facto* megvalósulása hosszabb, az első világháborút lezáró Párizs környéki békéig elhúzódó út volt, mutat rá az Utószóban a monográfia szerzője. A recenziens reméli, hogy Csaplár-Degovics Krisztián a közeljövőben arra is kísérletet tesz, hogy hasonlóan színvonalas munkában ismertesse meg a szakmai és a széles olvasóközönsséggel ezen időszak legfontosabb eseményeit.

VUKMAN PÉTER